فصلنامهٔ راهبرد دفاعی، سال نهم، شمارهٔ ۳۲، بهار ۱۳۹۰

چارچوب تدوین الگوی پیشرفت اسلامی– ایرانی و جنبه‌های دفاعی آن: رهیافتی حقوقی

نادر ساعد[۱]

تاریخ دریافت: ۸۹/۱۰/۱۸ تاریخ پذیرش: ۸۹/۱۲/۱۰

چکیده

سند الگوی پیشرفت اسلامی – ایرانی، نخستین سند راهبردی بلندمدت کشور است که نه تنها بایسته‌های سیاستگذاری و برنامه‌ریزی‌های ملی در افق یک سدهٔ آینده را تعیین خواهد کرد، بلکه همهٔ اسناد کوتاه‌مدت (برنامه‌های توسعهٔ پنج ساله) و میان‌مدت (سند چشم‌انداز) جاری را نیز متحول خواهد نمود. از مهم‌ترین ابعاد تحلیلی این سند، آن است که چگونه و در چه فرایندی می‌توان این سند را تنظیم نمود و در این الگو، امور دفاعی چه جایگاهی دارند و ملاحظه‌های دفاعی در طرح‌ریزی این الگو چیست؟ هدف این نوشتار، ادراک ارتباط کلان مجموعهٔ مفاهیم، اصول و ارزش‌های شناخته شده در تدوین اسناد راهبردی کشور و همچنین ترسیم ارتباط الگوی ایران ۱۴۹۰ در پرتو سیاست‌های کلی نظام در امور دفاعی است. قانون برنامهٔ پنجم توسعه، چارچوب‌هایی حقوقی را به‌منظور تدوین این سند ارائه کرده که با وجود انعطاف‌پذیری و گستردگی موضوعی، می‌توان عملیات دریاپایه، بازدارندگی پیشرفته، دفاع همه‌جانبه، تولید فکر و ارتقای فرهنگ راهبردی را می‌توان از مؤلفه‌های برجستهٔ آن در عرصهٔ دفاعی دانست.

واژگان کلیدی: الگوی اسلامی – ایرانی پیشرفت، قانون اساسی، نظام، سیاست دفاعی.

۱. مدیر دپارتمان دانشگاهیان مجمع جهانی صلح اسلامی، استاد مدعو گروه دیپلماسی دفاعی دانشگاه مالک اشتر.

Archive of SID

www.SID.ir

۱. کلیات

۱-۱. طرح مسئله

برنامه‌ریزی‌های کوتاه‌مدت در ایران، از چهار دهه سابقه برخوردار است. با این حال، تدوین برنامه‌های بلندمدت با افق نیم قرن یا بیش از آن، تاکنون در چرخهٔ تدوین و اجرا قرار نداشته است. «سند الگوی پیشرفت اسلامی – ایرانی» (که در این نوشتار به اختصار «ساپ» خوانده می‌شود)،[۱] نخستین گام برای اعمال راهبردنویسی در چشم‌اندازی بلندمدت است که از حیث گستره و دامنه، تمامی ساختارها و زیرساخت‌های ملی را تحت پوشش قرار می‌دهد. به این ترتیب، برنامه‌ریزی میان‌مدت (۲۰ سالهٔ) کشور که خود آغازی مهم و بدیع در مدیریت راهبردی کشور بود، به مرحله‌ای دیگر یعنی ترسیم افق‌های تحرک همه‌جانبهٔ ملی به سمت جامعهٔ مطلوب و بایسته با دورنمایی مشتمل بر یک قرن سیاستگذاری و برنامه‌ریزی، رهنمون شد.

در ماه‌های اخیر، تلاش برای شناخت ساپ، مبانی و زیرساخت‌های آن و همچنین روش‌شناسی طرح‌ریزی چنین سندی بدیع که همهٔ ابعاد و خصیصه‌های مورد تأکید رهبر انقلاب را پوشش دقیق و عالمانه دهد، تحرکی ویژه در حوزه‌های فکری و اتاق‌های فکر و نخبگی کشور ایجاد نموده، مقدمات تکوین روندی اثربخش در تصمیم‌سازی فراهم شده است. نظر به همین اهمیت و حیاتی بودن تحلیل جنبه‌های گوناگون این الگو است که ترسیم رهیافت حقوقی (هنجاری) به راهبردنویسی کلان، ضروری به نظر رسید تا بتوان این روش توصیف و تحلیل پدیدارهای امنیت ملی و دفاعی و تنظیم راهبردهای بلندمدت کشور را نیز در منظومه‌ای هماهنگ و بسامان از رویکردهای علمی توصیفی و دستوری شریک نمود تا هم فرایند و مجاری حقوقی

۱. منظور از ساپ، مخفف نمودن «سند الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت» با تجمیع حروف اول آنهاست.

Archive of SID

www.SID.ir

تدوین اسناد راهبردی از این دست بیان شود و هم محیط و دامنه اثرگذاری چنین سندی از این منظر تبیین گردد.

۱-۲. اهمیت و ضرورت تحقیق

افزون بر اهمیت صرف سندنویسی ملی برای تنظیم الگویی از پیشرفت که همهٔ ابعاد دولت و ملت را در بر گیرد، مقولهٔ دفاع ملی و جایگاه آن در این الگوی در حال مطالعه نیز بر اهمیت مطالعه و کاوش علمی در این حوزه می‌افزاید. در منظومهٔ برنامه‌ریزی‌های کلان ملی، همواره حوزهٔ دفاعی (به عنوان بخشی از امور امنیتی) از اهمیت و توجه خاصی برخوردار است. از این‌رو، در الگوی پیشرفت نیز امور دفاعی این اولویت و اهمیت را داراست و با رهیافت هنجاری می‌توان پاره‌ای از جنبه‌های دفاعی این الگو یا پیش‌نیازها، روندها، فرایندها، اصول و الزام‌های ماهوی و شکلی آن را روشن نمود و دست‌کم اینکه دریچه‌ای به روش‌شناسی تحلیل این عرصه گشود.

۱-۳. پرسش اصلی

پرسش اصلی تحقیق این است که تدوین ساپ از چه الزام‌های حقوقی تبعیت می‌کند؟

۱-٤. فرضیهٔ تحقیق

آنچه به عنوان فرضیهٔ اصلی موردنظر بوده، لزوم تبعیت راهبردنویسی و تدوین اسناد ملی راهبردی از هنجارهای ماهوی و شکلی و همچنین شمولیت قواعد حقوق امنیت و دفاع ملی بر تدوین ساپ است؛ امری که حضور حقوقدانان و جامعهٔ حقوقی در این روند را ضروری می سازد.

Archive of SID

www.SID.ir

۵-۱. سازماندهی تحقیق

با در نظر گرفتن بدیع بودن موضوع و گستردگی دامنهٔ پرسش یادشده، به‌منظور ارائهٔ پاسخ مناسب به پرسش فوق و آزمون فرضیه، در این نوشتار پس از شناختی مقدماتی از چیستی این الگو، به بررسی جایگاه و منزلت بایستهٔ امور دفاعی در الگوی یادشده و پردازش جنبه‌های توصیفی و تجویزی آن با استفاده از تلفیق اسناد راهبردی مربوط به عنوان اجزایی از یک کل، و بلندمدت‌سازی دورنمای این راهبردها متناسب با منظومهٔ نظام‌مند الگوی پیشرفت اسلامی – ایرانی، پرداخته می‌شود. هدف نویسنده، پردازش جنبه‌هایی انتخابی از این موضوع بوده، تحلیل جامع آن مستلزم مطالعهٔ تفصیلی و تنظیم نوشتارهایی فراوان خواهد بود.

۲. مفهوم‌شناسی و مبانی نظری ساپ

الگوی پیشرفت، تنها ناظر بر کمیت یا کیفیت به‌کارگیری ابزارها، روش‌ها و روش‌شناسی تخصیص منابع نیست، بلکه چارچوبی کلان است که در آن سه نکته و محور اساسی راهبرد (تعیین وضعیت موجود امنیتی و منابع قدرت ملی، تعیین وضعیت بایسته و مطلوب، و نحوهٔ تحرک سازمان‌یافته و اطمینان‌بخش از وضع موجود تا افق مطلوب با به‌کارگیری منابع کنونی و تولیدات آیندهٔ قدرت ملی) به گونهٔ برجسته استقرار دارد. به تعبیر دیگر، در سند الگوی پیشرفت، هم سطح مطرح است و هم عمق. هم گردآوری و تولید مفهوم و معنا برای شکل‌گیری این الگوی تحرک بنیادین مطرح است و هم به‌کارگیری چنین الگویی به عنوان موتور محرکهٔ تعالی در همهٔ ابعاد اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، دفاعی و اقتصادی کشور متناسب با نیازهای کنونی و نیازهای آیندهٔ جامعه ایران، جهان اسلام و سراسر جهان.

در کنار مسئلهٔ چیستی ماهیت و عمق این سند، مسئلهٔ ابتدایی این است که این الگو چیست و چه تفاوتی با دیگر اسناد راهبردی کشور در سی و دو سال گذشته دارد؟ این

Archive of SID

www.SID.ir

سند چه رابطه‌ای با قانون اساسی، با سند چشم‌انداز (که تاکنون مهم‌ترین سند راهبردی بالادستی نظام بوده) و با قانون برنامهٔ پنجم توسعه دارد؛ برنامه‌ای که در افق کوتاه‌مدت ۱۳۹٤-۱۳۹۰ محور دقیق فعالیت و برنامه‌ریزی در زمینه‌های توسعه‌ای از جمله توسعهٔ حوزهٔ دفاعی را تعیین می‌کند؟ در چه دورنمای زمانی و با چه رهیافت و چه ظرفیت‌هایی در قوانین و مقررات و اصول حقوقی می‌توان این سند را تدوین نمود؟ مجرا و روند سندنویسی الگوی پیشرفت در پرتو موازین حقوقی کشور چه خواهد بود؟

۱-۲. مؤلفه‌های مفهومی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت

ایده‌پردازی این الگو توسط مقام معظم رهبری انجام شده است. از این‌رو، با مداقه در بیانات ایشان می‌توان خطوط راهنمای تبیین و تعریف الگو را استنباط و احراز نمود. البته مطالعهٔ تفصیلی در هر یک از این ابعاد، نیازی جدی در روند طرح‌ریزی سند ملی است؛ مطالعاتی که با تحلیل علمی زوایای هر یک از عناصر چهارگانهٔ مفهومی آن (الگو، اسلامی، ایرانی، پیشرفت) در درجهٔ اول، توصیف و شناختی جامع از آن را ممکن سازد. تنها با این شناخت است که می‌توان برای یافتن معنا و اصول فکری و رفتاری مناسب و قرار دادن آن در قالبی الگووار، اقدام نمود و به تعیین وظیفه و تقسیم مسئولیت عملی در این راستا پرداخت.

با تأکید بر بیانات مقام معظم رهبری – به‌عنوان طراح اصلی ایدهٔ ساپ- در مورد تعریف و عناصر این الگو و همچنین بیانات ایشان در سال‌های گذشته، می‌توان خطوط راهنمای شناخت و تعریف چارچوب مفهومی و همچنین خصایص و ویژگی‌های اساسی آن را به شکل کلی و کلان، چنین دسته‌بندی نمود:

«الگو»، نقشهٔ جامع است. وقتی می‌گوییم الگوی اسلامی - ایرانی، یعنی یک نقشهٔ جامع. بدون نقشهٔ جامع، دچار سردرگمی خواهیم شد؛ همچنان که در طول این سی سال، به حرکت‌های هفت و هشتی، بی‌هدف و زیگزاگ مبتلا بودیم و به این در و آن

Archive of SID

www.SID.ir

در زدیم. گاهی یک حرکتی را انجام دادیم، سپس گاهی ضد آن حرکت و متناقض با آن را – هم در زمینهٔ فرهنگ، هم در زمینهٔ اقتصاد و در زمینه‌های گوناگون – انجام دادیم. این به خاطر این است که یک نقشهٔ جامع وجود نداشته است. این الگو، نقشهٔ جامع است. به ما می‌گوید که به کدام طرف، به کدام سمت، برای کدام هدف داریم حرکت می‌کنیم. طبعاً وضعیت مطلوب باید تصویر شود و چگونگی رسیدن از وضع موجود به آن وضع مطلوب هم بایستی بیان شود (مقام معظم رهبری، ۹/۱۰/ ۱۳۸۹).

«پیشرفت»، الزاماً مرادف با توسعه نیست: «کلمهٔ پیشرفت را ما با دقت انتخاب کردیم. تعمداً نخواستیم کلمهٔ توسعه را به کار ببریم. علت این است که کلمهٔ توسعه، یک بار ارزشی و معنایی دارد. التزاماتی با خودش همراه دارد که احیاناً ما با آن التزام‌ها همراه نیستیم، موافق نیستیم. ما نمی‌خواهیم یک اصطلاح جاافتاده متعارف جهانی را که معنای خاصی را از آن می‌فهمند، بیاوریم داخل مجموعهٔ کار خودمان بکنیم. ما مفهومی را که مورد نظر خودمان است، مطرح و عرضه می‌کنیم. این مفهوم عبارت است از پیشرفت» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۹/۹/۱۰).

پیشرفت، باید مبتنی بر «عدالت» باشد: «در نظام‌های مادی، آبادی وجود دارد؛ یعنی قدر مطلق پیشرفت‌های مادی خوب است؛ اما در مورد همان پیشرفت‌های مادی هم تعادل و نگاه عادلانه وجود ندارد... این، پیشرفتی نیست که کشور اسلامی و جامعهٔ اسلامی دنبال آن است. آن خوشبختی‌ای که ما برای جامعهٔ اسلامی، برخورداری‌ای که برای جامعهٔ اسلامی قائلیم، فقط این نیست که شما اینجا نگاه می‌کنید؛ بلکه برخورداری مادی و معنوی. یعنی فقر نباید باشد، عدالت باید باشد، تقوا و اخلاق و معنویت و پرهیزگاری هم باید باشد. این، هدفی است که باید دنبال او برویم» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۷/۷/۷).

پیشرفت، مبتنی بر «اصول اسلامی» است و این اصول، شاخص الگوی پیشرفت هستند: «اصولی داریم که باید از این اصول تخطی نشود. یعنی به نام فکرپردازی و اندیشه‌پردازی، از اصول انحراف پیدا نشود. اصول، شاخص‌های راه صحیح و صراط

Archive of SID

www.SID.ir

مستقیم است. خطاست اگر اصول را به دیواره‌هایی تشبیه بکنیم که انسان از وسط این دیواره‌ها باید حرکت کند؛ نه، اصول شاخصند. یک راه مستقیمی وجود دارد، یک صراط مستقیمی هست که این، انسان را به هدف می‌رساند. این صراط مستقیم را باید شناخت، باید کشف کرد» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۷/۷/۷).

«اسلامی بودن» این الگو، «اسلامی است؛ به خاطر اینکه غایات، هدف‌ها، ارزش‌ها و شیوه‌های کار، همه از اسلام مایه خواهد گرفت؛ یعنی تکیهٔ ما به مفاهیم اسلامی و معارف اسلامی است. ما یک جامعهٔ اسلامی هستیم، یک حکومت اسلامی هستیم و افتخار ما به این است که می‌توانیم از منبع اسلام استفاده کنیم. خوشبختانه منابع اسلامی هم در اختیار ما وجود دارد؛ قرآن هست، سنت هست و مفاهیم بسیار غنی و ممتازی که در فلسفهٔ ما و در کلام ما و در فقه ما و در حقوق ما وجود دارد. بنابراین اسلامی هم به این مناسبت است» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۹/۹/۱۰).

«ایرانی بودن»: «شرایط تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی، اقلیمی، جغرافیای سیاسی در تشکیل این الگو تأثیر می‌گذارد. این نکته هم مطرح است که طراحان آن، متفکران ایرانی هستند. این کاملاً وجه مناسبی است برای عنوان ایرانی. یعنی ما نمی‌خواهیم این را از دیگران بگیریم. ما می‌خواهیم آنچه را که خودمان لازم می‌دانیم، مصلحت کشورمان می‌دانیم، آینده‌مان را می‌توانیم با آن تصویر و ترسیم کنیم، این را در یک قالبی بریزیم. بنابراین، این الگو ایرانی است» (مقام معظم رهبری،۱۳۸۹/۹/۱۰).

وصف اسلامی و ایرانی الگوی توسعه، از همان فراز نخست سند چشم‌انداز دائر بر ویژگی‌های جامعهٔ ایران ۱٤۰٤ با بیانی دقیق و عباراتی عمیق شناسایی و تأکید شده است. بر این اساس، «جامعهٔ ایرانی در افق این چشم‌انداز چنین ویژگی‌هایی خواهد داشت: توسعه‌یافته، متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی خود و متکی بر اصول اخلاقی و ارزش‌های اسلامی، ملی و انقلابی». به تعبیر دیگر، در همین بیان سند چشم‌انداز، سه ساحت از هویت ج.ا.ایران مورد تأکید است: اسلامی بودن، ایرانی بودن

Archive of SID

www.SID.ir

و انقلابی بودن. انقلابی بودن، ترکیب و نقطهٔ تلاقی اسلامیت و ایرانیت نظام و جلوهٔ عینی این تلاقی در عمل است.

با این تصویر کلی از ساپ، پرسش مهم این است که چگونه می‌توان این سند را تنظیم کرد؟ این سند چه عنوان و نامی دارد؟ این نام و عنوان چه ماهیتی حقوقی به سند یادشده اعطا می‌کند و در صورت تدوین، چه آثار و پیامدهایی را می‌توان از آن در برنامه‌ریزی راهبردی کشور انتظار داشت؟

۳. زمینه‌های قانونی تدوین ساپ: رهیافت قانون برنامهٔ پنجم توسعه

یکی از رهیافت‌های مهم به راهبردنویسی (هم در اصول ماهیتی و هم مجاری و فرایند تنظیم و تصویب)، توجه به الزام‌های حقوقی است. به تعبیر دیگر، در همهٔ کشورها برای تنظیم راهبردها و سیاست‌های ملی، مراجع صلاحیتدار تعیین و در قوانین اساسی یا عادی مشخص می‌شوند و فرایند ناظر بر آن از مرحلهٔ پیشنهاد تا بررسی و تصویب، تأیید، احتمالاً انتشار، اجرا و نظارت بر اجرا، و در نهایت، بازنگری و به‌روزرسانی، پیش‌بینی می‌گردد. اکنون که مقام معظم رهبری، تدوین سند ساپ را الزامی نموده‌اند، نحوهٔ تدوین آن امری است که با مداقه در الزام‌ها و آموزه‌های حقوقی پاسخ خواهد یافت. در روند تدوین اسناد راهبردی ملی (غیر از سیاست‌های کلی نظام)، تعیین مجاری حقوقی دخیل در تدوین ساپ، جلوه‌ای بدیع داشته و فرازی نو به تبیین این روند گشوده است. پیش‌بینی کم و کیف تدوین ساپ در قالب نخستین ماده از قانون برنامهٔ پنجم توسعه مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۵ مجلس شورای اسلامی،[۱] مبتکر این نهادشناسی، روندشناسی و تعیین ضوابط و فرایند بوده است.

---

۱. موادی از این قانون بر اساس اصل یکصد و دوازدهم قانون اساسی، با نظر مجمع تشخیص مصلحت نظام مبنی بر تأیید مصوبهٔ مجلس در اختلاف با شورای نگهبان، وصف قانونی یافته است.

Archive of SID

www.SID.ir

مادهٔ ۱ قانون برنامهٔ پنجم توسعه، در تلاش برای ایجاد مبادی و ساختارهای قانونی طرح‌ریزی سند یادشده، بیان داشته که:

«دولت مکلف است با همکاری سایر قوا، الگوی توسعهٔ اسلامی- ایرانی که مستلزم رشد و بالندگی انسان‌ها بر مدار حق و عدالت و دستیابی به جامعه‌ای متکی بر ارزش‌های اسلامی و انقلابی و تحقق شاخص‌های عدالت اجتماعی و اقتصادی باشد، را تا پایان سال سوم برنامه، تدوین و جهت تصویب به مجلس شورای اسلامی ارائه دهد. این الگو پس از تصویب در مجلس شورای اسلامی، مبنای تهیهٔ برنامهٔ ششم و برنامه‌های بعدی قرار می‌گیرد.

تبصره- دبیرخانهٔ تهیه این الگو در قوهٔ مجریه مستقر خواهد بود و رؤسای قوای سه‌گانه موظفند با اتخاذ سازوکارهای لازم در هر قوه، به فرایند تهیهٔ آن کمک کنند».

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، مادهٔ فوق ضمن تعیین شاخص‌ها و کارکردهای این الگو، بر محورهایی ویژه یعنی رشد و بالندگی انسان‌ها، محوریت حق و عدالت، دستیابی به جامعهٔ متکی بر ارزش‌های اسلامی و انقلابی، و تحقق شاخص‌های عدالت اجتماعی و اقتصادی تأکید نموده است. بر این اساس، روشن است که عمده‌ترین محورهایی که مبتنی بر آموزه‌های دینی در فرایند تعالی انسان به نظر رسیده، شناسایی و در این شاخص‌ها مقرر شده است.

- **رشد و بالندگی انسان‌ها**
- **محوریت حق و عدالت**
- **دستیابی به جامعه متکی بر ارزش‌های اسلامی و انقلابی**
- **تحقق شاخص‌های عدالت اجتماعی و اقتصادی.**

نشانگر ۱. شاخص‌های سند الگوی پیشرفت اسلامی- ایرانی در قانون برنامهٔ پنجم توسعه

Archive of SID

www.SID.ir

در مادهٔ فوق، تأکید بر محوریت حق و عدالت، نشئت گرفته از تأکید مقام معظم رهبری و همچنین تصریح به آن در نامهٔ ابلاغ سیاست‌های کلی برنامهٔ پنجم به رئیس‌جمهور است. پیش از ورود به بحث در مورد این قانون، بررسی منزلت حقوقی ساپ بر اساس مادهٔ ۱ قانون یادشده، و جایگاه آن در سلسله مراتب اسناد راهبردی و بالادستی کشور ضروری به نظر می‌رسد.

۱-۳. منزلت و جایگاه اعتباری ساپ در سلسله مراتب اسناد راهبردی ملی

قانون اساسی، بالاترین سند حقوقی کشور، «ترجمان خواسته‌ها و آرمان‌های ملت ایران و نشان‌دهندهٔ جهت و مسیر حرکت مردم و چارچوب کلی برای تدوین قوانین و سیاست‌های کلی نظام است. یکی از ویژگی‌های ممتاز قانون اساسی، قدرت انعطاف و انطباق با شرایط و تحولات است و برای خروج از معضلات و استفادهٔ بیشتر از نظرات افراد خبره و صاحب‌نظران راه‌حل‌های عملی ارائه نموده است» (مقام معظم رهبری، نامهٔ ابلاغ سیاست‌های کلی نظام، ۱۳۷۲). به همین منظور، در بند ۱ اصل یکصد و دهم قانون اساسی، سیاست‌های کلی نظام به مثابه دومین منبع حقوقی کشور مورد تأکید قرار گرفته تا اصول و هدف‌های نظام (اصول اول تا سوم) به کارویژهٔ اصلی و هدایت‌کنندهٔ تفکر، رفتار و برنامه‌ریزی مجموعهٔ دولت و دیگر نهادهای عمومی تبدیل شود. از این‌رو، ملاک اصلی پیشرفت و یکی از عناصر اصلی تعیین‌کنندهٔ مقاصد و آرمان‌های ملی برای الگوی پیشرفت، محتوا و مفاد قانون اساسی خواهد بود که در پرتو سیاست‌های کلی نظام، شفافیت می‌یابند.

مجمع تشخیص مصلحت نظام در مصوبه‌ای، به تبیین مراتب این سیاست‌ها پرداخته است. بر این اساس، «در یک نظام آرمانی و هدف‌دار برنامه‌ریزی به معنی عام را می‌توان دربرگیرندهٔ مراتب زیر دانست: سیاست‌های کلی، سیاست‌های اجرایی و برنامهٔ اقدام» (مجمع تشخیص مصلحت نظام، مصوبهٔ ۱۳۷۶/۱۰/۱۳).

Archive of SID

www.SID.ir

سیاست‌های کلی، «برای تحقق آرمان‌ها و هدف‌ها پس از مجموعهٔ آرمان‌ها قرار می‌گیرند و حاوی اصولی هستند که آرمان‌ها را به مفاهیم اجرایی نزدیک می‌کنند و آن سیاست‌هایی هستند که در درون نظام عمل می‌نمایند، اعم از قوای سه‌گانه، نیروهای مسلح، صدا و سیما و همچنین نیروهایی می‌باشند که در درون جامعهٔ کل فعالیت دارند که شامل سیاست‌های کلی بخشی و فرابخشی می‌شود. سیاست‌های کلی فرابخشی، در مواردی است که هدف یا آرمانی از نظام، حرکت چند بخش را دربرمی‌گیرد و برای وصول به آن هدف یا هدف‌ها نیاز به تدوین سیاست‌های کلی می‌باشد و سیاست‌های اجرایی و برنامهٔ چند بخش در قالب این سیاست‌ها تدوین می‌گردد. سیاست‌های کلی بخشی، در مواردی است که هدف یا آرمانی از نظام، حرکت یک بخش را دربرمی‌گیرد و برای وصول به آن هدف یا هدف‌ها نیازمند تدوین سیاست‌های کلی آن بخش می‌باشد». سیاست اجرایی، «مجموعهٔ تدبیرها و سیاست‌هایی هستند که برای تحقق سیاست‌های کلی توسط قوای مختلف کشور و دستگاه‌های اجرایی به موجب و براساس مقررات قانونی تدوین می‌شوند» در حالی که برنامه، «طراحی عملی و وجه اجرای سیاست‌های اجرایی است که برای دورهٔ مشخصی تدوین و تنظیم می‌شود». (مجمع تشخیص مصلحت نظام، مصوبه ۱۳۷۶/۱۰/۱۳)

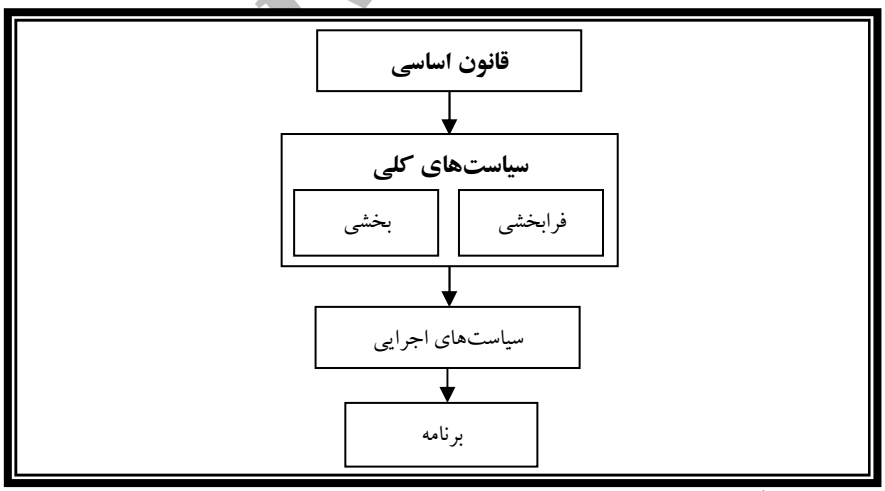

نشانگر ۲. سلسله مراتب سیاست‌ها بر اساس مصوبهٔ ۱۳۷۶ مجمع تشخیص مصلحت نظام

Archive of SID

www.SID.ir

سیاست‌های کلی، دارای افقی بلندمدت هستند[1] که در عین حال، از انعطاف لازم و امکان بازبینی برخوردارند. در حالی که سیاست‌های اجرایی و برنامه‌های اقدام، کوتاه‌مدت محسوب می‌شوند. در حد فاصل آنها، سند میان‌مدتی به نام چشم‌انداز قرار دارد که افقی ۲۰ ساله داشته و ۱٤ سال از این دوره، باقیمانده است. در این میان، ساپ سندی است بلندمدت که نه از جنس سیاست‌های کلی نظام، بلکه مانند چشم‌انداز مشتمل بر تعیین وضعیت موجود، تعیین آیندهٔ مطلوب و مجاری کلی و شاخص‌های تعیین سیاست‌های اجرایی و برنامه‌های عمل برای رسیدن به این آینده است.

ردیف	نام سند	تاریخ تصویب	مرجع تصویب	گسترهٔ زمانی
۱	سیاست‌های کلی نظام	۱۳۷۲	مقام معظم رهبری	نامحدود
۲	سند چشم‌انداز	۱۳۸٤	مقام معظم رهبری	۲۰ سال
۳	سیاست‌های کلی دورهٔ چشم‌انداز	۱۳۸٤	مقام معظم رهبری	۲۰ سال
٤	سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم قانون اساسی	۱۳۸۵/٤/۱۰	مقام معظم رهبری	نامحدود
۵	سیاست‌های کلی برنامهٔ سوم توسعه	۱۳۷۸	مقام معظم رهبری	۵ سال
٦	سیاست‌های کلی برنامهٔ پنجم توسعه	۱۳۸۹	مقام معظم رهبری	۵ سال
۷	قانون برنامهٔ اول توسعه	۱۳٦۸/۱۱/۱۱	مجلس شورای اسلامی	۵ سال
۸	قانون برنامهٔ دوم توسعه	۱۳۷۳/۹/۲۰	مجلس شورای اسلامی	۵ سال
۹	قانون برنامهٔ سوم توسعه	۱۳۷۹/۱/۱۷	مجلس شورای اسلامی	۵ سال
۱۰	قانون برنامهٔ چهارم توسعه	۱۳۸۳/٦/۱۱	مجلس شورای اسلامی	۵ سال
۱۱	قانون برنامهٔ پنجم توسعه	۱۳۸۹/۱۰/۱۵	مجلس شورای اسلامی	۵ سال

جدول ۱. اسناد راهبردی ملی[2] کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت (۱۳۸۹-۱۳۷۲)

۱. بخشی از نامهٔ مقام معظم رهبری در ابلاغ سیاست‌های کلی نظام چنین است: «اینک در مرحلهٔ جدید از تعیین سیاست‌های کلی نظام و در پی دریافت مشورت‌های مجمع تشخیص مصلحت نظام مطابق بند یکم اصل یکصد و دهم قانون اساسی اولین مجموعه از سیاست‌های کلی و بلندمدت جمهوری اسلامی در موضوعاتی که در نظر آن مجمع از اولویت بیشتری برخوردار بوده است تعیین و به قوای سه‌گانهٔ کشور ابلاغ می‌گردد».

۲. منظور، اسنادی است که به شکل عمومی منتشر شده و ضمن انتشار در روزنامه‌های رسمی و مجموعهٔ قوانین کشور، جهت اجرا به همهٔ نهادهای دولتی و عمومی غیردولتی ابلاغ شده‌اند.

Archive of SID

www.SID.ir

بر اساس آنچه در بالا اشاره شد، می‌توان استنتاج‌های زیر را در خصوص منزلت حقوقی ساپ در میان اسناد بالادستی و راهبردی کشور ارائه داد:

(۱) ساپ از نظر شکل‌بندی، صورت و مفاد، سندی راهبردی ولی مجزا از سیاست‌های کلی نظام است؛

(۲) سیاست‌های کلی نظام، از آنجا که برایند قانون اساسی است، مشرف بر همهٔ اسناد راهبردی و بالادستی بلندمدت، میان‌مدت و کوتاه‌مدت است. از این‌رو، سیاست‌های کلی موجود، مبنایی برای تدوین ساپ خواهد بود. البته ممکن است سیاست‌های کلی نظام در مورد ساپ نیز تعیین شود (در عمل، وجود این سیاست‌ها که به معنای تدابیر کلان مورد تأیید رهبری است، می‌تواند راهگشا در شناخت چارچوب‌های تعیین وضع موجود و افق آیندهٔ مطلوب کشور و همچنین ارزش‌های دخیل در این چرخه باشد).

(۳) تعیین سیاست‌های کلی فرابخشی نظام و سیاست‌های کلی بخشی از جمله در امور دفاعی، از اختیارات رهبری (با مشورت مجمع تشخیص مصلحت نظام) است.

(٤) تعیین سیاست‌های ملی میانی دفاعی و امنیتی (بر اساس سیاست‌های کلی نظام)، بر عهدهٔ شورای عالی امنیت ملی است؛

(۵) تدوین الگوی پیشرفت کشور، بر عهدهٔ دولت و تصویب آن با مجلس شورای اسلامی است؛

(٦) تدوین راهبردهای دفاعی مرتبط با قانون الگوی پیشرفت کشور با درنظر گرفتن اصل یکصد و هفتاد و ششم قانون اساسی و در چارچوب سیاست‌های دفاعی- امنیتی، بر عهدهٔ ستاد کل نیروهای مسلح، و تصویب آنها با فرماندهٔ کل قواست.

Archive of SID

www.SID.ir

۲-۳. فرایند حقوقی تدوین سند

قانون برنامهٔ پنجم توسعه، ساپ را به منزلهٔ سندی تلقی نموده که باید در قالب اسناد قانونی، شکل‌بندی و تنظیم گردد. از این‌رو، مانند سایر قوانین عمومی، فرایند و تشریفات و همچنین اصول ناظر بر قانونگذاری، در مورد آن نیز اعمال خواهد شد. به واقع، مراجع پیشنهاد، تصویب، تأیید، امضا و انتشار این سند، به همان سبک و سیاقی خواهد بود که در مورد سایر قوانین در نظام حقوقی کشور مقرر گردیده است.

(۱) پیشنهاد ساپ

از نظر حقوق کشور، پیشنهاد قوانین (که در ادبیات حقوقی «ابتکار قانون» نامیده می‌شود) از مجرای لایحه (هیئت وزیران)[۱] یا طرح (نمایندگان مجلس[۲] یا شورای عالی استان‌ها)[۳] خواهد بود. البته این فرایند کلی، گاه در برخی حوزه‌ها دارای استثناست. در مورد برنامه‌های توسعه و الگوهای برنامه‌ریزی توسعهٔ میان‌مدت کشور که به طور متعارف در قالب برنامه‌های پنج ساله تدوین شده است، به دلیل تخصصی بودن ابعاد این برنامه‌ریزی و نقش دولت در دسترسی به این تخصص و همچنین انجام محورهای عمدهٔ آن توسط نهادهای زیرمجموعهٔ خود، مسئولیت تدوین و پیشنهاد آنها را نیز بر عهده می‌گیرد. قانون برنامهٔ پنجم توسعه، تدوین ساپ را که سند بلندمدت (با دورنمایی مشتکل بر نیم قرن تا یک قرن) است (کوثری، ۱۳۸۹/۹/۱۵)، بر همین منوال به دولت، محول نموده است. دولت، این سند را به عنوان لایحه، تدوین خواهد کرد.

به منظور ایفای این مسئولیت، دبیرخانه‌ای اختصاصی در دولت (معاونت برنامه‌ریزی راهبردی ریاست جمهوری) ایجاد شده است. افزون بر این، تلاش شده تا سایر

---

۱. قانون اساسی، اصل هفتاد و چهارم.

۲. قانون اساسی، اصل هفتاد و چهارم.

۳. قانون اساسی، اصل یکصد و دوم.

Archive of SID

www.SID.ir

نهادهای دولتی نیز در این فرایند نقش‌آفرینی نمایند. این نقش، همکاری الزامی است. بر اساس تبصرهٔ مادهٔ ۱ قانون فوق، «رؤسای قوای سه‌گانه موظفند با اتخاذ سازوکارهای لازم در هر قوه، به فرایند تهیهٔ آن کمک کنند». جمع‌بندی نهایی این پیشنهادها، تحت عنوان لایحهٔ الگوی پیشرفت اسلامی – ایرانی به تصویب هیئت وزیران خواهد رسید.

بر این اساس، لازم است کارگروه ساپ در قوهٔ مقننه و کارگروهی نیز در قوهٔ قضائیه، تشکیل شود و نتایج آن به دبیرخانهٔ ویژه در دولت ارسال گردد. نظر به اینکه دورنمای زمانی اقدام دولت حداکثر سه سال است، این امر در مورد قوای دیگر نیز قابل تعمیم خواهد بود. البته باید یادآور شد که در این قانون، نقش نهادهای خارج از قوا، مشخص نشده است.

(۲) بررسی و تصویب: مجلس شورای اسلامی

تاکنون عقیدهٔ کارشناسان دفاعی بر این بود که به دلیل نبود قانون، فرایند قانونگذاری برای تدوین اسناد امنیت ملی و راهبردهای مبتنی بر آن، متعارف نبوده بلکه امکان حقوقی به این منظور جز در سایهٔ تصریح قانونی وجود ندارد (صدوقی، پائیز ۸۲: ۴۸-۴۷). اما مادهٔ ۱ قانون برنامهٔ پنجم، این امکان را صراحت بخشید و در جهت رفع یکی از کاستی‌های مهم نظام راهبردنویسی در کشور گامی مهم برداشت.

لایحهٔ ساپ، جهت بررسی و تصویب به مجلس شورای اسلامی تقدیم خواهد شد. از این‌رو، ساپ قانونی به‌نسبت دائمی است که باید از بررسی هیئت‌های (کمیسیون‌های) تخصصی (یا کارگروه مشترک یا ویژه) بگذرد. مجلس می‌تواند ملاحظه‌های خود در مورد الگوی پیشرفت، کارکردها، محتوا، افق عملیاتی و همچنین توزیع مسئولیت نهادهای عمومی در روند اجرایی‌سازی الگوی یادشده را در متن لایحهٔ آتی دولت وارد نماید.

Archive of SID

www.SID.ir

در هر حال، این قانون جهت تأیید باید به شورای نگهبان ارسال گردد. اوصاف اسلامی- ایرانی این الگو، به شورای یادشده مجال خواهد داد تا در مورد مشروعیت مفاد این مصوبه از منظر انطباق با موازین شرعی و همچنین ارتباط آن با اصول قانون اساسی نظر دهد. روشن است که در صورت اختلاف شورا و مجلس در این خصوص، ممکن است به همان منوال که در مورد قانون برنامهٔ پنجم توسعه اقدام شد، مراتب به مجمع تشخیص مصلحت نظام ارجاع گردد. از این‌رو، ساپ سندی خواهد بود: راهبردی، با افق بلندمدت، با نام و شکل قانون، فاقد طبقه‌بندی حفاظت اسناد، با انتشار عمومی و امکان دسترسی همگانی، که در آن افزون بر تعیین افق‌های مطلوب و قابل دستیابی در همهٔ حوزه‌های کلان ملی، نقش قوای سه گانه در تقبل مسئولیت‌های مرتبط با آنها نیز مشخص گردیده است.

(۳) زمان‌بندی و گسترهٔ زمانی فرایند تدوین

مقام معظم رهبری، در تدوین ساپ، رویکرد متعادل را مورد تأکید قرار دادند، به‌گونه‌ای که ضمن اهمیت تلاش سریع و حداکثری در این راستا، از شتاب‌زدگی که موجب تضعیف عمق برنامهٔ توسعه می‌شود، پرهیز گردد. قانون برنامهٔ پنجم توسعه به‌منظور ایفای الزام‌های مقرر در مادهٔ ۱ بر دولت (و همچنین بر دیگر قوا) مقرر نموده که تدوین این لایحه باید حداکثر تا سال ۱۳۹۲ هجری شمسی (پایان سال سوم برنامهٔ پنجم) انجام شود و بررسی و تصویب آن در مجلس نیز حداکثر تا سال ۱۳۹٤ هجری شمسی (پایان برنامهٔ پنجم) نهایی گردد.

تدوین و تصویب این قانون تا پایان برنامهٔ پنجم، متضمن این نکته است که از آن پس، مدیریت و برنامه‌ریزی‌های توسعهٔ پنج ساله ششم، هفتم و ... باید نه فقط بر اساس سند چشم‌انداز، بلکه بر پایهٔ مفاهیم و مؤلفه‌های ساپ انجام شود.

Archive of SID

www.SID.ir

(٤) اثرگذاری سند الگوی پیشرفت

آن‌گونه که از زمان‌بندی مقرر در مادهٔ ۱ قانون برنامهٔ پنجم توسعه استنباط می‌شود، قانون برنامهٔ پنجم که متکی بر ملاحظات سند چشم‌انداز و برنامه‌های چهارگانهٔ دولت نهم تدوین شده است، تحت تأثیر ساپ قرار نخواهد گرفت و اثرگذاری مستقیم این قانون تنها نسبت به آینده و برنامه‌های بعدی خواهد بود. از این‌رو در انتهای مادهٔ فوق آمده است که «این الگو پس از تصویب در مجلس شورای اسلامی مبنای تهیهٔ برنامهٔ ششم و برنامه‌های بعدی قرار می‌گیرد». در این صورت، زمینه‌های حقوقی تحول اساسی در برنامه‌ریزی‌های میان‌مدت و کوتاه‌مدت کشور فراهم خواهد شد به گونه‌ای که سلسله‌مراتبی روشن میان اسناد بلندمدت (ساپ)، اسناد میان‌مدت (سند چشم‌انداز) و اسناد کوتاه مدت (برنامهٔ توسعهٔ پنج ساله و برنامه و بودجهٔ سالانه) متکی بر اصول و فرایندهای حقوقی ملی ایجاد خواهد شد.

تفاوت‌های مادهٔ ۱ قانون برنامهٔ پنجم توسعه با بیانات مقام معظم رهبری را می‌توان به شرح زیر دسته‌بندی نمود: نخست آنکه، رهبری بر الگوی «پیشرفت» تأکید نموده و علت عدم انتخاب مفهوم «توسعه» را وجود تفاوت‌های اساسی بین آن دو و چارچوب‌های فکری ناظر بر آنها برشمرده است. اما در صدر مادهٔ ۱ قانون برنامهٔ پنجم، این تفاوت‌گذاری و تأکید مورد توجه کافی قرار نگرفته است. دوم آنکه، در مورد مسئولیت طرح‌ریزی الگوی پیشرفت در بیانات مقام معظم رهبری، چنین آمده است: «این کار متعلق به اشخاص و مقام‌ها نیست، کار متعلق به بنده نیست. این کار همه است. همهٔ ما در زمینهٔ این کاری که دارد انجام می‌گیرد، مسئولیت داریم. هر کدام به قدر توانایی‌های خودمان، ظرفیت‌های خودمان، سعه و شعاع قدرتی که در اختیار ما هست، در این زمینه مسئولیم، که باید ان‌شاءا... دنبال کنیم» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۹/۹/۱۰).

Archive of SID

www.SID.ir

از این‌رو، مسئولیت یادشده، فراگیر و فرانهادی بوده، نظر رهبری نیز تشکیل ساختارهایی متمرکز در سطح ملی و فراتر از قوای سه‌گانه بوده است. اما مادهٔ ۱ قانون فوق، تدوین این سند را بر عهدهٔ دولت قرار داده و دبیرخانهٔ مسئول تدوین را نیز در قوهٔ مجریه مستقر نموده است؛ هرچند قوای دیگر باید با تشکیل کارگروه‌های اختصاصی، جنبه‌های تخصصی این الگو در حوزهٔ کاری خود را تدوین و به دبیرخانهٔ یادشده ارائه نمایند. با این حال، نقش نهادهای عالی خارج از قوای سه‌گانه مانند شورای عالی امنیت ملی، شورای عالی انقلاب فرهنگی، صدا و سیما، شوراهای اسلامی، و همچنین نیروهای مسلح در این روند به طور روشن تبیین نشده است.

٤. برخی ملاحظات تدوین الگوی پیشرفت در حوزهٔ دفاعی

همان‌گونه که پیش از این گفته شد، ادراک جامع این الگو و حتی اکتفا به پردازش حوزهٔ دفاعی آن، نیازمند بررسی تفصیلی در مجالی دیگر است. از این‌رو، فقط نکات و محورهایی عمده در رابطه با توصیف ملاحظه‌های دفاعی – که ممکن است از جنس‌های مختلف نرم و سخت و با اولویت‌های مختلف باشند–، در این سند بیان می‌شود. مسئلهٔ نخست این است که دفاع ملی پیشرفته (از نوعی که با الگوی پیشرفت علقهٔ جدایی‌ناپذیر دارد)، گرانیگاه هدف‌ها و آرمان‌های ملی است.

٤–١. پیشرفت دفاعی و دفاع پیشرفته: هدف‌ها و آرمان‌های ملی

تنظیم منطقی اسناد راهبردی، مستلزم تدقیق در ارتباط طولی آرمان‌های ملی، منافع ملی، و سیاست امنیت ملی است که سیاست دفاعی (و سپس راهبرد دفاعی) نیز از این سیاست نشئت می‌گیرد. پیشرفت همه‌جانبه (از جمله دفاعی) یکی از مؤلفه‌های مهم در همهٔ سطوح یادشده است. برای نمونه، با وجود اینکه منظومهٔ آرمان‌های ملی و هدف‌ها و منافع ملی در فرایند تعیین و شناسایی نظام‌مند قرار نگرفته است، اما به نظر می‌رسد

Archive of SID

www.SID.ir

پاره‌ای از ابعاد آن به شیوهٔ استقرایی، در برخی از اسناد بالادستی نظام، تعیین و اعلان رسمی و عمومی شده است. مصوبهٔ ۱۳۷٦ مجمع تشخیص مصلحت نظام در مورد تعریف و تبیین سیاست‌های کلی نظام، از این جمله است. بر اساس این مصوبه، «از میان هدف‌ها و آرمان‌ها در مرحلهٔ اول می‌توان دو هدف یا آرمان را به عنوان مبانی تعیین سیاست‌ها تعریف کرد. این دو هدف مبتنی و متکی بر مبانی و اصولی هستند که در بندهای ۱ تا ٦ اصل دوم قانون اساسی به آنها اشاره شده است. این سیاست‌ها باید امکانات لازم را برای رشد ایمان و اخلاق، معنویت و تربیت انسان‌های خداجو و خداترس و موظف به مشارکت فعال در زندگی اجتماعی فراهم آورد و همچنین، جامعهٔ توسعه‌یافته مستقلی را به وجود خواهد آورد که در عین برخورداری از وفاق ملی و وحدت کامل از لحاظ توجه به محرومان و تحقق عدالت اجتماعی و عدم تبعیض و برخورداری از رفاه نسبی، شاخص باشد و در میان کشورهای اسلامی، پیشرو تلقی شود و با پیروی از اصول عزت، حکمت و مصلحت، اقتدار ملی را به‌گونه‌ای تحقق بخشد که برای دفع دشمنان خود، در همهٔ اشکال توانا باشد و در عین حال در موقعیت تثبیت‌شده‌ای قرار گیرد که هیچ‌گاه نیازمند درگیری با معارضان خود نباشد و در واقع با اتکا به قدرت کمی و کیفی خود، بازدارندگی لازم را ایجاد نماید».

بر این اساس، می‌توان جنبه‌های مختلف این دو هدف و آرمان کشور را (که مرتبط با پیشرفت و همچنین دفاع ملی به ویژه بازدارندگی در محیط امنیتی خارجی و قدرت نرم برای تضمین تمامیت ارضی در برابر تهدیدهای داخلی است)، چنین استنباط و دسته‌بندی نمود:

(۱) ایجاد امکانات لازم برای رشد ایمان و اخلاق، معنویت و تربیت انسان‌های خداجو و خداترس و موظف به مشارکت فعال در زندگی اجتماعی؛

(۲) ایجاد جامعهٔ توسعه‌یافته مستقل متضمن اوصاف زیر:

ـ برخوردار از وفاق ملی و وحدت کامل؛

Archive of SID

www.SID.ir

ـ شاخص و ممتاز در توجه به محرومان و تحقق عدالت اجتماعی و عدم تبعیض و برخورداری از رفاه نسبی؛

ـ پیشرو در میان کشورهای اسلامی؛

ـ تحقق اقتدار ملی متضمن توانایی برای دفع دشمنان و بی‌نیازی به درگیری با معارضان (ایجاد بازدارندگی با اتکا به قدرت کمی و کیفی خود).

در مصوبهٔ مورخهٔ ۱۳۷٦/۱۰/۱۳ مجمع تشخیص مصلحت نظام در مورد سیاست‌های کلی نیز تلاش شد تا عناوین و محورهای این سیاست‌ها مورد کاوش علمی قرار گیرد، به‌طوری که نیازمندی به سیاست‌ها به گونه‌ای پیگیری شود که نیازی بی‌پاسخ نماند. از این‌رو، در بند ۳ این مصوبه، «توسعه» به عنوان محوری کلی شناخته شد و زیرمحورهای زیر در پرتو آن تعیین گردید: «الگوی توسعه و تقدم و تأخر توسعه‌های فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، روابط بین‌الملل، توسعهٔ روستایی و توسعهٔ شهری (فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی)، پیش‌نیازها در زمینه‌های لازم برای توسعه و تبیین جایگاه ایران از لحاظ توسعه در منطقهٔ آسیا». در نتیجه، در نخستین گام‌های روش‌شناختی تدوین ساپ، باید دفاع ملی و هدف‌ها و اصول تمثیلی فوق مورد ملاحظه قرار گیرد. بر این اساس، اقتدار دفاعی متضمن آمادگی واکنش در برابر هرگونه تهدید خارجی و همچنین ارتقای امکان بازدارندگی تا آستانهٔ انتفای تنش و برخورد، معیارهایی متقن در تعیین وضعیت مطلوب خواهد بود که راهبردهای تحرک‌بخشی به جامعه و دولت برای ایران ۱٤۹۰ (افق یکصد سالهٔ ساپ) باید بر این اساس طرح‌ریزی شوند و تخصیص منابع فکری، سرمایه‌های انسانی، مادی و معنوی نیز بر همین مبنا انجام شود.

۲-٤. توصیف راهبردی محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران

توصیف محیط امنیتی به ویژه محیط خارجی در سطوح منطقه‌ای و جهانی، از الزام‌های هرگونه تصمیم‌گیری راهبردی مرتبط با تأمین امنیت ملی است. در مورد

Archive of SID

www.SID.ir

تدوین الگوی راهبردی با افق بلندمدت، این الزام، روشن و برجسته است. البته باید در نظر داشت که توصیف وضعیت محیط امنیتی و ادراک روندهای مربوط به زایش و تحول در مؤلفه‌های محیطی، نیازمند درک انعطاف و سیال بودن این محیط است. در این روند، با اتصال حلقه‌های پایش اطمینان‌بخش این محیط و آینده‌پژوهی استمراری به سازوکارهای بازپردازش راهبرد، انطباق بایسته‌ها و محورهای تجویزی کلان ملی با شرایط زمان و مکان میسر می‌شود.

در خصوص توصیف محیط امنیتی تحلیل‌های مختلفی با نگرش‌ها و با تکیه بر سطوح مختلف آن انجام شده است (درویشی، بهار ٨٤: ٥٨-١). با این حال، باید نظامی علمی و نخبگی ملی با کارویژهٔ رصد و شناخت محیط امنیتی خارجی (در کنار محیط داخلی) ایجاد نمود.

۳-٤. چند مؤلفهٔ مهم در محتوای دفاعی الگوی پیشرفت

افزون بر دو نکتهٔ یادشده که اغلب به پیش‌نیازها و مقدمات روش‌شناختی سندنویسی کلان دفاعی کشور مربوط می‌شوند، به نظر می‌رسد که برخی محورهای عینی مرتبط با تولید قدرت دفاعی و همچنین مدیریت قدرت دفاعی وجود دارند که قرارگیری آنها در جنبه‌های رفتاری و برنامه‌ریزی دفاعی بلندمدت کشور، لازمهٔ همان نکته‌هایی است که در خصوص تأمین آمادگی و اقتدار دفاعی بازدارنده و منتفی‌کنندهٔ تهدید، بیان شد. نخستین نکته از این دست، تولید و افزایش قدرت دفاع دریایی است.

(۱) راهبرد دریاپایه و واپایش (کنترل) بر دریا

با وجود سابقهٔ راهبردهای دریاپایه در دوره‌های نخستین ژئوپلیتیک به ویژه نظریهٔ ماهان (اخباری، تابستان ۸۷: ۷)، عصر جدید، دوران احیای برجستگی قدرت دریایی است. در راهبردهای ۲۰۱۰ آمریکا همین نکته مورد توجه جدی قرار گرفته و راهبرد تولید و حفظ قدرت منطقه‌ای و جهانی آن، بر همین مبنا بازتعریف شده است.

Archive of SID

www.SID.ir

به نظر می‌رسد که تأکید اسناد راهبردی کشور بر تسلط و اقتدار مؤثر بر حوزه‌های دریایی شامل حضور مؤثر در حوزه‌های آبی تحت حاکمیت و صلاحیت کشور (جنبهٔ اصلی قدرت دریایی) و گسترش تأثیرگذاری قدرت دریایی در حوزهٔ آب‌های آزاد (جنبهٔ تکمیلی و افزودهٔ قدرت دریایی) دلالت بر شناسایی این یافته دارد که تفکر راهبردی کشور در زمینهٔ آینده‌پژوهی عناصر قدرت منطقه‌ای دست‌کم در میان‌مدت، چنین عنصری را ادارک نموده است. به همین دلیل، افزایش قدرت دریایی به ویژه در حوزه‌های آبی جنوب – که شاهراه کشتیرانی بین‌المللی است– امری است که در بخش دفاعی الگوی پیشرفت باید مدنظر قرار گیرد.

ایران یک قدرت منطقه‌ای است و تردیدی در مورد آن وجود ندارد، اما این قدرت باید محوری باشد و کشور را از قدرت‌های پیرامونی تفکیک نماید (افتخاری، پائیز ۸۲: ۱۱). اقتدار موشکی، تولید و توسعهٔ فناوری‌های پیشرفتهٔ جنگ الکترونیک، جنگ اطلاعاتی، عملیات شبکه‌محور، سامانه‌های فرماندهی و واپایش (کنترل) و همچنین توجه ویژه به قدرت دریایی، از لوازم اساسی تضمین محوری‌شدن قدرت منطقه‌ای کشور به نظر می‌رسد. تأکید سیاست‌های دورهٔ چشم‌انداز و سیاست‌های کلی برنامه‌های چهارم و پنجم توسعه بر حضور مؤثر نیروهای مسلح در حوزه‌های آبی به‌ویژه آب‌های جنوب و همچنین بسط این اقتدار به دریای آزاد، که به منظور مقابله با قدرت‌های فرامنطقه‌ای در خلیج فارس و دریای عمان اتخاذ شده‌اند، حکایت از این دارد که قدرت دریایی باید از لوازم و شالوده‌های قدرت دفاعی کشور در آینده باشد.

(۲) بازدارندگی پیشرفته

بازدارندگی، کلیدواژهٔ رهنامهٔ (دکترین) دفاعی کشور پس از انقلاب اسلامی است. همان‌گونه که پیش از این نیز اشاره شد، تأمین بازدارندگی به‌منزلهٔ یکی از عناصر حیاتی مرتبط با هدف‌ها و آرمان‌های کشور است که تمامی سیاست‌ها و راهبردهای کلان،

Archive of SID

www.SID.ir

فرابخشی، بخشی و همچنین سیاست‌های اجرایی و برنامه‌های عمل (یعنی تصمیم‌گیری در سطوح راهبرد کلان، راهبرد، عملیات، راهکنش (تاکتیک) و فن) بر همین اساس، پایه‌ریزی می‌گردد.

بازدارندگی تنها در شرایط طراحی و همچنین در صورت ادراک شرایط خاصی که ناظر بر تنظیم روابط محیط امنیتی خارجی با منافع ملی (مانند تمامیت ارضی) است، معنادار خواهد شد (خبیری، ۱۳۸۲: ۵۵). البته به دلیل تنوع تهدیدها در محیط امنیتی خارجی، نوع و سطح مؤلفه‌سازی برای تأثیرگذاری بازدارندگی، متفاوت و متعدد خواهد بود و به ناچار باید بازدارندگی متناسب با وضعیت ارزیابی تهدید در مناسبات با هر یک از بازیگران تولیدکنندهٔ تهدیدهای یادشده، طرح‌ریزی و مدیریت شود.

نظر به منزلت بازدارندگی در میان هدف‌ها و آرمان‌های ملی، سند الگوی پیشرفت نیز باید پیشرفت بازدارندگی را محقق سازد. این پیشرفتگی و اتکای اطمینان‌بخش به قدرت دفاعی سخت و نرم، مبتنی بر بومی‌سازی فناوری‌ها، فنون، تولید ایده و فکر در رهنامهٔ دفاعی کشور است که در آن اوصاف ایرانیت و اسلامیت الگوی پیشرفت در پرتو نتایج عینی و ملموس، به بار بنشیند.

(۳) دفاع همه‌جانبه

الگوی دفاعی کشور بر اساس رهنمودهای حضرت امام (ره)، دفاع همه‌جانبه است، دفاعی که برای آحاد جامعه و مجموعهٔ ظرفیت‌ها و توانمندی‌های فردی و جمعی، مادی و معنوی، انسانی و فناوری، قائل به نقش‌پذیری و تأثیرگذاری است. همه‌جانبه بودن دفاع، منطبق بر گستردگی و فراگیر بودن مفهوم دفاع است؛ امری که امروزه ادبیات راهبردی با تفکیک و تقسیم‌بندی ماهیت و کارویژه‌های قدرت، به واکاوی جنبه‌هایی از آن همت گماشته است. بر این مبنا، دفاع در همهٔ عرصه‌های حیات اجتماعی باید جریان داشته و همهٔ صحنه‌های فعالیت و تلاش مردم را در صورتی که به

Archive of SID

www.SID.ir

منظور ارتقا، پیشرفت و استقلال کشور باشد، می‌توان دفاع نامید. بـه واقـع، همـه‌جانبـه بودن دفاع، بازتعریف استقلال همه‌جانبه است. در حوزهٔ نیروهای مسلح نیز دفاع همـین فراگیری را باید حفظ نموده و تمامی جنبه‌های پیشـگیری و بازدارنـدگی از تهدیـدهای سخت و نرم و همچنین مقابله با آنها را شامل شود. از این‌رو، به نظر می‌رسد در رهنامهٔ دفاع همه‌جانبه می‌توان بر مؤلفه‌های زیر تأکید نمود:

ـ حضور جمعی و همگانی مردم در دفاع از تمامیت ارضی (دفاع همگانی)؛

ـ تعریف همهٔ صحنه‌های زندگی اجتمـاعی متعـالی بـه عنـوان صـحنهٔ دفـاع (دفـاع فراگیر)؛

ـ تعریف همهٔ عرصه‌های زندگی اجتماعی به عنـوان صـحنهٔ نبـرد دشـمن و تـلاش دشمن برای تضعیف قدرت ملی از همهٔ مجاری یادشده (دفاع اجتماعی)؛

ـ دامنه‌دار بودن مفهوم و دامنهٔ دفاع از تمامیت ارضی در نیروهای مسلح (دفاع عامل و غیرعامل).

با در نظر گرفتن وجاهت و عمق این رهنامه در تفکـر دفـاعی کشـور، بایـد چنـین عنصری را از عناصر اساسی مشرف بر الگوسازی اسناد دفاعی بلندمدت کشور دانست.

(٤) تولید نظریهٔ دفاعی و پیشبرد فرهنگ راهبردی در خدمت پیشرفت دفاعی

پیشرفت نه تنها ناظر بر شکل‌گیری مجموعه‌ای از سازه‌ها، زیرساخت‌ها و تأسیسات اقتصـادی اسـت، بلکـه متضـمن نهادهـای ذهنـی در حـوزهٔ بـاور و فکـر اسـت کـه «رضایت‌مندی» (دری نوگورانی، ۱۳۸۸: ۲۰۲) و اقناع و تأمین نیازهای درونـی انسـان‌هـا را در بر می‌گیرد. به واقع، پیشرفت ناظر بر به کمال رساندن انسان و تأمین نیازهای او در ایـن روند است. نظر به اینکه بخشی از نیازهای بشری دارای ابعاد غیرمادی هستند، بنـابراین پیشرفت نیز مستلزم گذار از توسعهٔ مادی و کمی به پیشرفتی است کـه سـاحت دوگانـهٔ مادی – معنوی انسان را تحت پوشش قرار دهد. همین گسترهٔ دوجانبـه و سـاحت‌هـای

Archive of SID

www.SID.ir

مختلف بشری است که اساس طرح‌ریزی الگـوی پیشـرفت را از نظریـه‌هـا و الگوهـای مرسوم توسعه در جهان معاصر متمایز می‌سازد.

از منظر دفاعی، باید تحرک نظام‌مند در فرهنگ راهبردی دفاعی را از اجـزای نـرم‌افـزاری ساپ دانست. فرهنگ راهبردی به عنوان مجموعـه‌ای باورهـا، الگوهـا، سـنن و ارزش‌هـا و همچنین رفتارهای ناظر بـر مـدیریت مسـائل جنـگ و صـلح، (عسـگری، زمسـتان ۱۳۸٤: ٦-٤) محصول تولید آنی نیست و به نگاه بلندمدت نیازمنـد اسـت. تعـالی حـوزهٔ دفـاع ملـی مستلزم تعالی در فرهنگ راهبردی است؛ فرهنگی که نرم‌افزار برنامه‌ریزی صـحیح بـرای تأمین امنیت ملی را ممکن می‌سازد. همچنان که فرهنگ عمومی و فرهنگ امنیت ملی و سیاسی ما نیازمند تحرک و تعالی در روند پیشـرفت اسـت، پیشـرفت و تعـالی فرهنـگ راهبردی نیز باید در دستورکار هدفمند قرار گیرد. ایجاد چنین تحرکی به سمت تعـالی، موضوع علوم راهبردی و مطالعات ویژه است که شکل‌گیری یا اسـتفاده از اندیشـکده و اتاق‌های نخبگی را طلب می‌کند؛ امری که به‌خودی خود از لوازم اساسی تأمین نرم‌افـزار پیشرفت ملی است. نظریه‌سازی (نظریه‌پردازی بومی) نیز مسئله‌ای قابل طرح در حـوزهٔ فکر و اندیشه با کاربست فلسفه، ایدئولوژی و معرفت‌شناسی است تا با تبدیل شدن بـه علم، پشتوانه و بستری برای سخت‌افزار پیشرفت و همچنین استوارسـازی سـتون‌هـایی باشد که مجموعهٔ نظام دفاعی کشور بر آنها قوام و استحکام یابد. در بسیاری از محافـل نظامی جهان، دفاع مقدس، زایندهٔ نظریه‌های بدیع دفاعی قلمداد شده است. ایـن نظریـه باید در خدمت پیشرفت بلندمدت و ایران امن، تـدوین شـود و مهیـای تکمیـل رهنامـهٔ موجود دفاعی در الگوی پیشرفت کشور گردد.

(۵) تولید فکر و علم دفاعی

پیشرفت، همه‌جانبـه و فراگیـر اسـت و از ایـن‌رو، در راسـتای تحقـق آن بایـد مجمـوع سرمایه‌های مادی، انسانی، اجتمـاعی و زیسـت محیطـی (دری نوگـورانی، ۱۳۸۸: ۱۹۷-۱۹٦) لحـاظ

Archive of SID

www.SID.ir

شوند و مورد توجه قرار گیرند. در نظریه‌های توسعه، اغلب بر شش بُعد یا عرصهٔ «زمان، فضا، شتاب، ظرفیت تخریبی، کیفیت توزیع، و توازن» تأکید می‌شود (کاظمی، ۱۳۷٤: ۱٤۱-۱٤۰). بر مبنای تعریف توسعه و این عرصه‌هاست که از توسعهٔ دانش، انسانی، توده‌ای، نخبگان، ساختاری و کارکردی یاد شده است (کاظمی، ۱۳۷٤: ۱٤۲-۱٤۱).

عرصه‌های پیشرفت، شامل همهٔ عرصه‌های حیات اجتماعی و دامنهٔ پیشرفت و الگوهای لازم برای آن، باید به پهنای جامعه باشد. با این حال، چهارمحور از مهم‌ترین آنها، به عنوان اولویت‌بندی مورد تأکید قرار گرفته است. این عرصه‌ها که زنجیره‌وار به همدیگر متصل‌اند، فکر، علم، زندگی و معنویت هستند.

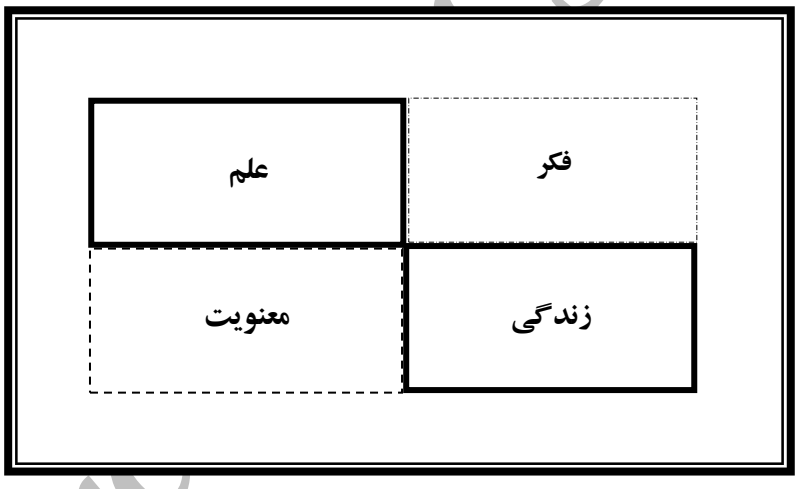

نشانگر ۳. عرصه‌های پیشرفت در الگوی اسلامی- ایرانی

در انتهای این نوشتار، به تبیین مختصر جایگاه علم و تولید علم دفاعی اکتفا می‌شود. تولید علم، بومی‌شدن الگوی پیشرفت را ممکن می‌سازد. مراد از بومی بودن آن است که همهٔ مراحل نیازسنجی، تعریف غایت و مطلوب، ترسیم روش‌ها و ابزارهای اقدام برای تحرک از وضعیت موجود به مطلوب، بر مبنای وضعیت بومی (و توصیف

Archive of SID

www.SID.ir

آنها بر پایهٔ آموزه‌های دینی که جزو اساسی و مرکزی مفهوم بومی در جامعهٔ ایران اسلامی است) باشد و این امر جز در سایهٔ تولید علم و بومی‌سازی علوم ممکن نخواهد شد. برای نظریه‌سازی، به علوم انسانی و برای تولید محصول و فناوری به علوم تجربی، پایه و مهندسی، نیاز است. پیش از این، اهمیت تولید علم در پرتو مفهوم «جنبش نرم‌افزاری» وارد ادبیات و برنامه‌ریزی ملی شده است. از یک دید، منظور از این جنبش آن است «که ایرانی بتواند با اندیشه و طراحی، نیازهایش را توسط فرزندان ایران تأمین کند» (فیروزآبادی، تابستان ۱۳۸۳: ۱۱).

دولت‌ها به نسبت برخورداری از توانمندی مادی- معنوی، متوازن، چندوجهی، سخت - نرم‌افزارانه می‌توانند آینده‌ای بلندمدت‌تر و مطلوب‌تر بسازند (عسگری، پائیز ۱۳۸٤: ۱۰۹). قدرت علمی، سرآمد این توانمندی‌هاست.

«پیشرفت علمی، ضرورت حیاتی کشور در علوم مختلف است. این پیشرفت باید با نگاه بومی و با تکیه به فرهنگ خودمان باشد - فرهنگ ما یعنی اسلام و مواریث ملی پسندیدهٔ ما - و نیز ناظر به نیازهای کشور» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۷/۷/۳).

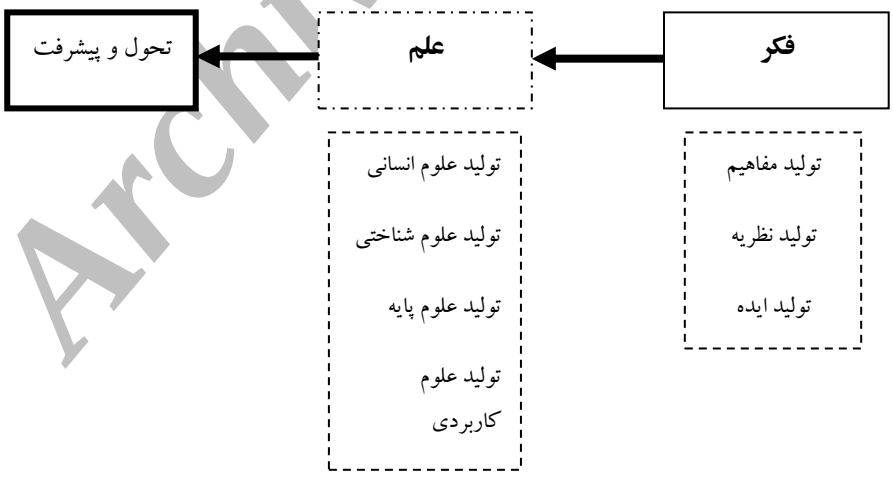

نمودار ۱. فرایند اتصال فکر، علم و پیشرفت

Archive of SID

www.SID.ir

به واقع، محتوا و ماهیت جنبش نرم‌افزاری، هم تولید فکر است و هم تولید علم. هم جنبه‌های ذهنی دارد و هم جنبه عینی؛ هم ناظر بر امور نظری است و هم مسائل کاربردی؛ هم متکی به وضعیت گذشته و حال ایران است و هم ناظر بر آینده.

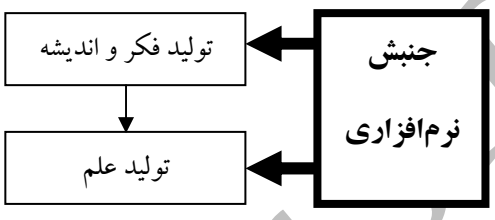

نمودار ۲. شمولیت جنبش نرم افزاری بر عرصه‌های فکر و علم

تولید علم دارای شاخص‌ها و معیارهایی است. از جمله، درک و قبول این پیش‌شرط که خاستگاه علم مطلوب برای پیشرفت ایران، غرب نیست و پیشرفت نه از مسیر و مجرای تولیدی غرب بلکه از دل اندیشه‌ها، ابتکارها و تفکر ایرانی و خودی عبور می‌کند و به سرمنزل مقصود می‌رسد. به واقع، «باید به‌دنبال تولید و بازتولید علم و گسترش آن از جانب خود بود». البته این به معنای سلب کاربری و دستاوردهای علمی جهان نیست. ارزشگذاری این دستاوردها باید بر مبنای نیاز و تفکر ایرانی و آگاهانه انجام شود و استفادهٔ مطلق و ناآگاهانه، کنار گذاشته شود. برای پیشرفت دفاعی، باید تولید علوم دفاعی بر پایهٔ تأکیدهای فوق و با حدت و شدت دنبال شود. قانون برنامهٔ پنجم توسعه در مادهٔ یک، این ضرورت و نیاز راهبردی را درک و احراز نموده، ترتیباتی را برای تأمین پشتوانه‌های مالی، اداری و نظارتی آن مقرر کرده است؛ ترتیباتی که باید در افق بلندمدت بازتعریف شوند و متناسب با هدف‌های پیشرفت دفاعی ایران ۱۴۹۰، سازماندهی و استمرار یابند.

Archive of SID

www.SID.ir

نتیجه‌گیری

هدف در مطالعات راهبردی، تأمین امنیت ملی است. در تحقق این هدف، پیشرفت، نقشی تأثیرگذار و تأثیرپذیر دارد. امنیت ملی نه تنها از اجزای الگوی پیشرفت محسوب می‌گردد و خالق زمینه‌ها و فرصت‌های پیشرفت است، بلکه خود نیز با شکل‌گیری و تقویت پیشرفت، چرخه‌ای از بازتولید امنیت فراگیر دولت و ملت را پدید می‌آورد. به تعبیر دیگر، دولت‌ها رابطهٔ دوگانه‌ای با محیط امنیتی دارند به گونه‌ای در عین پذیرش شرایط عینی به عنوان عضوی از جغرافیای جهان و محدودیت‌ها و مؤلفه‌های مرتبط با آن، قادر به تولید و خلق محیط نیز هستند (تانگ، پائیز ۸٤: ۱۷۲) از این‌رو، پردازش الگوهای مناسب پیشرفت دارای اهمیت راهبردی و مرتبط با تأمین امنیت ملی است.

هرچند اکنون در مورد توسعه، نظریه‌ها و مکاتب متنوعی شکل گرفته و در عمل نیز این الگوها قوت و ضعف خود را نشان داده‌اند، اما الگویی بومی و مدون در کشور شکل نگرفته است. از این‌رو طرح‌ریزی الگوی پیشرفت اسلامی - ایرانی پیشرفت، در عین اهمیت و حساسیت، اقدامی پیچیده، چندوجهی، پردامنه و ... است که تجمیع نظام‌مند همهٔ تخصص‌ها و تجربه‌ها را طلب می‌کند. این الگو، جامع‌الشمول است و اجزا و زوایای متعدد و متنوعی دارد که پیش از امکان برداشتن گام‌های عملی مرتبط با طرح‌ریزی، مستلزم شناخت و درک کامل و جامع هستند. آنچه در این نوشتار آمد، پردازش برخی از زوایای این کار آن هم با نگاهی حقوقی و آمیخته به مطالعات راهبردی بود. یافته‌های این نگاه چنین است که الگوسازی پیشرفت همه‌جانبهٔ بلندمدت برای ایران ۱٤۹۰، به تبیین‌ها و تدوین‌های شکلی و ماهیتی نیازمند است که در این مسیر، موازین و فرایندهای حقوقی نیز در هر دو بُعد یادشده سهیم و تأثیرگذارند. ضمن اینکه برخلاف اغلب اسناد راهبردی کلان کشور، قانون برنامهٔ پنجم توسعه به تدوین این الگو، قالبی حقوقی بخشیده و

Archive of SID

www.SID.ir

مراحل مختلف «تشکیل مرکزیت امور دبیرخانه‌ای و گردآوری نظریه‌ها و پیشنهادها، بررسی مقدماتی و جمع‌بندی، تصویب لایحه، بررسی در مجلس، تأیید، امضا و انتشار» این الگو را که عنوانی مانند «قانون پیشرفت اسلامی – ایرانی کشور در افق ۱۴۹۰» خواهد داشت، پیش‌بینی نموده است. به‌عبارتی در حال حاضر، قالب کلی پیگیری و طرح‌ریزی این سند (در شکل و نه در محتوا) در قوانین موضوعه مشخص شده است.

در محتوا نیز برخی اصول و ملاحظه‌های ناظر بر هدف‌ها و آرمان‌های ملی، منافع ملی، منابع قدرت ملی موجود، آیندهٔ مطلوب کشور و برخی از بایسته‌ها در راستای دستیابی به این آینده‌ها با در نظر گرفتن آینده‌های محتمل و خلق آینده، در سیاست‌های کلی نظام و دیگر اسناد بالادستی کشور (اسناد دوازده‌گانهٔ ۱۳۸۹–۱۳۷۲) پیش‌بینی شده‌اند. در تدوین الگوی یادشده ابعاد ماهوی و شکلی باید رعایت شوند. در این منابع، برخی کلیدواژه‌ها و ملاحظه‌های دفاعی کشور نیز جایگاهی وزین دارند. اقتدار دفاعی با کارکرد آمادگی واکنش سریع و قاطع و همچنین بازدارندگی منتفی‌کنندهٔ درگیری، اساسی‌ترین محور از این دست می‌باشد. حوزه‌های تحقیقاتی و دانشی نیروهای مسلح کشور، سهمی مهم در تصمیم‌سازی الگوی پیشرفت دفاعی اسلامی– ایرانی دارند و این تصمیم‌سازی با اتصال به فرایند تصمیم‌گیری در حوزه‌های ستادی این نیروها و درنهایت، تبیین و ارائهٔ پیشنهاد به ستادکل نیروهای مسلح می‌تواند الگوسازی در بخش دفاعی را بر بایسته‌های علمی و عملی استوار سازد. ضمن اینکه حوزهٔ دانشی و تولید علوم دفاعی نیز باید روندی از پیشرفت را در همین بخش، ممکن و میسر سازد. موتور محرکهٔ این الگوسازی، ارتقای جنبش نرم‌افزاری به «پیشرفت فکر و علم» متناسب با نیاز ایران ۱۴۹۰ است.

تدوین این الگو، دارای زمینه‌ها و چارچوب‌هایی حقوقی است که هرچند مادهٔ یک قانون برنامهٔ پنجم توسعه به منظور تبیین جنبه‌های شکلی و ماهوی آن تصویب

Archive of SID

www.SID.ir

شده است، اما تابعی از اصول و هنجارهای منبعث از اسناد بالادستی کشور (قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام) نیز هست؛ اصول و هنجارهایی که در چیدمان ارزش‌ها، مبناها، نهادها، باید و نبایدها و در نهایت، مطلوب‌های جامعه، نقش معرف و آمره دارند.

Archive of SID

www.SID.ir

منابع و مآخذ

۱. اخباری، محمد (تابستان ۱۳۸۷)، «تحلیل روند ژئوپلیتیک در نظام بین‌الملل»، ***راهبرد دفاعی***، شمارهٔ ۲۰.

۲. افتخاری، اصغر (پائیز ۱۳۸۲)، «شناخت استراتژی: بازخوانی امنیتی سند چشم‌انداز ۲۰ سالهٔ جمهوری اسلامی ایران»، ***راهبرد دفاعی***، شمارهٔ ۱.

۳. العسل، ابراهیم (۱۳۸۷)، ***توسعه در اسلام***، ترجمه عباس عرب، مشهد، آستان قدس رضوی.

٤. تانگ، شیپینگ (پائیز ۱۳۸٤)، «نظریه نظامواره محیط امنیتی»، ***راهبرد دفاعی***، شماره ۹.

۵. خبیری، کابک (پائیز ۱۳۸۲)، «راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران (ملزومات و راهکارها)»، ***راهبرد دفاعی***، شمارهٔ ۱.

٦. درویشی، فرهاد (بهار ۸٤)، «محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران در قرن بیست و یکم»، ***فصلنامه مطالعات دفاعی و امنیتی***، شماره ٤۲.

۷. دری نوگورانی، حسین (پائیز ۱۳۸۸)، «تحلیل نظری نقش امنیت ملی در توسعهٔ پایدار کشور»، ***راهبرد دفاعی***، شمارهٔ ۲٦.

۸. صدوقی، مرادعلی (پائیز ۱۳۸۲)، «ماهیت و روش‌شناسی تدوین راهبرد دفاع ملی»، ***راهبرد دفاعی***، شماره ۱.

۹. صدوقی، مرادعلی (زمستان ۱۳۸۳)، «ترجمان جنبش نرم‌افزاری در عرصهٔ دفاع»، ***راهبرد دفاعی***، شمارهٔ ٦.

۱۰. عسگری، محمود (پائیز ۱۳۸٤)، «مدیریت دفاعی منطقه‌ای: الگویی برای ج.ا.ایران»، ***راهبرد دفاعی***، شمارهٔ ۹.

۱۱. عسگری، محمود (زمستان ۱۳۸٤)، «مقدمه‌ای بر فرهنگ استراتژیک»، ***راهبرد دفاعی***، شماره ۱۰.

۱۲. فیروزآبادی، سیدحسن (تابستان ۱۳۸۳)، «تبیین جنبش نرم‌افزاری»، ***فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک***، شمارهٔ ۱۹،.

۱۳. کاظمی، سیدعلی اصغر (۱۳۷٤)، ***سیاست‌سنجی***، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه.

۱٤. کوثری، اسماعیل (۱۳۸۹/۹/۱۵)، «الگوی پیشرفت اسلامی – ایرانی فراتر از سند چشم‌انداز است»، خبرگزاری مهر، قابل دسترسی در:

http://www.mehrnews.com/fa/newsdetail.aspx?NewsID=1205241

۱۵. گری، کالین (۱۳۸۵)، ***ساختارشناسی راهبرد***، ترجمهٔ علیرضا فرشچی، تهران، دانشکدهٔ فرماندهی و ستاد سپاه.

۱٦. مقام معظم رهبری (۱۳۸۷/۷/۳)، بیانات در دیدار جمعی از برجستگان و نخبگان علمی و اساتید دانشگاه‌ها، وب‌گاه مقام معظم رهبری.

۱۷. مقام معظم رهبری (۱۳۸۷/۷/۷)، بیانات در دیدار جمعی از نخبگان علمی و دانشجویان دانشگاه‌ها، وب‌گاه مقام معظم رهبری.

۱۸. مقام معظم رهبری (۱۳۸۹/۹/۱۰)، بیانات در نخستین نشست اندیشه‌های راهبردی، وب‌گاه مقام معظم رهبری.

Archive of SID

www.SID.ir